

K s . B o g d a n S t a ñ k o w s k i

ORCID: 0000-0003-2803-3085

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

Nauczanie religii w kontekście wielokulturowym we Włoszech — trudności i wyzwania

Religious Education in a Multicultural Context
in Italy — Difficulties and Challenges

Andrea Porcarelli, *Religione a scuola fra ponti e muri.*

Insegnare religione in un orizzonte multiculturale

[*Religia w szkole pomiędzy pomostami a przeszkodami.*

Nauczanie religii w kontekście wielokulturowym],

Franco Angeli, Milano 2022, ss. 179

Środowisko europejskie, w którym żyjemy, charakteryzuje się złożonością kulturową i ideologiczną. Zglobalizowany świat nawołuje z jednej strony do tolerancji i pluralizmu, z drugiej strony jesteśmy świadkami powstających murów i wybuchających konfliktów na tle etnicznym i religijnym. Zadajemy sobie pytanie, jaką rolę może odegrać wychowanie religijne oraz refleksja nad nim podejmowana przez pedagogikę religii. Refleksja ta dokonuje się w odniesieniu do różnych ujęć i pedagogicznych rozwiązań realizowanych w kontekście wielokulturowym, zaczynając od samej kwestii nauczania religii w szkołach.

SPI Vol. 28, 2025/2
e-ISSN 2450-5366

Reviews

Recenzje

W ostatnich latach nauczanie religii w Polsce przeżywa kryzys. Dzieci i młodzież często rezygnują z treści kształcenia, które odnoszą się bezpośrednio do wartości chrześcijańskich. W pedagogice religii postuluje się zwracanie większej uwagi na kwestie związane z międzykulturowością, a edukacji religijnej w Polsce wyznacza się również zadania międzykulturowe (Milerski 2009). W polskim kontekście dostrzega się także konieczność ukierunkowania pedagogiki religii na badania interreligijne i interkulturowe (Dąbrowski 2022: 69–84).

Recenzowana książka Andrei Porcarellego, wykładowcy pedagogiki ogólnej i społecznej na Uniwersytecie Padewskim (Włochy), w sposób wyrazisty i krytyczny zajmuje się właśnie tematem nauczania religii we włoskim kontekście szkolnym i wielokulturowym. W kwestiach związanych z wychowaniem religijnym i formacją religijną Porcarelli nie jest z pewnością początkującym badaczem. Jest członkiem Włoskiego Towarzystwa Pedagogicznego zajmującego się m.in. refleksją nad formacją religijną oraz współtwórcą serii wydawnictwa FrancoAngeli (Mediolan) poświęconej doświadczeniu religijnemu w różnych aspektach. Książka jego autorstwa otwiera poniekąd debatę na temat edukacji religijnej z perspektywy czysto naukowej, a w szczególności pedagogicznej. Autor już we wprowadzeniu podkreśla postępującą ewolucję klimatu kulturowego, który w kontekście włoskim przyjmuje obecnie zabarwienie postideologiczne i postsekularne, dzięki czemu, zdaniem Autora, otwiera się przestrzeń do pozbawionego uprzedzeń ponownego zbadania zagadnienia edukacji religijnej w przestrzeni publicznej z uwzględnieniem zjawisk migracji, wielokulturowości i barier między kulturami.

Słowa klucze omawianej książki to: nauczanie religii w szkole, wychowanie religijne, wolność religijna, dialog międzyreligijny. Sama struktura publikacji jest pomyślana w sposób następujący: autor rozpoczyna od nakreślenia kontekstu kulturowego, dając tym samym klucz do odczytywania zjawiska religijnego (doświadczenia religijnego) (*Esperienza religiosa e educazione nello scenario della complessità*, s. 11–26). Następnie przechodzi do omówienia konkretnego kontekstu, przyjmując szkołę za punkt odniesienia do uchwycenia istotnych elementów tożsamości pedagogicznej nauczania religii. Autor tym samym podkreśla fakt, że nie da się prowadzić jakiegokolwiek refleksji nad nauczaniem religii w szkole, abstrahując od kategorii pedagogicznych społecznego i edukacyjnego mandatu

samej szkoły (*Ragioni pedagogiche per gli insegnamenti religiosi nelle scuole*, s. 27–39). Centralną częścią omawianej książki jest prezentacja edukacji religijnej we Włoszech z historycznego i pedagogicznego punktu widzenia (*Percorso storico dell'insegnamento religioso in Italia*, s. 40–92). Zaczynając od historycznych korzeni i docierając do teraźniejszości, autor umożliwia czytelnikowi uchwycenie całego dziedzictwa związanego z nauczaniem religii w szkole ze wszystkimi perypetiami, różnicami w podejściu do ww. nauczania w różnych okresach, zarówno w czasie panowania faszyzmu we Włoszech, jak i po II wojnie światowej. W kolejnym rozdziale Porcarelli nakreśla pedagogiczny profil nauczania religii katolickiej we Włoszech jako dyscypliny (*Identità pedagogica dell'IRC come disciplina*, s. 93–111). Ta część wydaje się ważna, gdyż autor stara się uchwycić istotę formacji religijnej, która wyposaża nauczycieli w narzędzia koncepcyjne do świadomego i skutecznego planowania dydaktycznego. Końcowe trzy rozdziały (*Lettura pedagogica delle indicazioni nazionali per l'IRC*, s. 112–143; *A proposito del dibattito sull'insegnamento religioso in Italia*, s. 144–151; *Verso un IRC "dialogico"*, s. 152–170) są zaproszeniem do podjęcia debaty na temat edukacji religijnej, poczynając od ukazania przyczyn prób wyeliminowania tegoż nauczania z rzeczywistości szkolnej aż po przedstawienie kilku możliwych hipotez na przyszłość, by wychodząc naprzeciw konkretnej sytuacji kulturowej i społecznej nakreślić perspektywę dialogu międzyreligijnego w społeczeństwie wielokulturowym.

W kontekście włoskim jest wiele publikacji, które rozwijają problem wychowania religijnego czy kształcenia nauczycieli do prowadzenia lekcji religii w szkołach na różnych poziomach nauczania: od podstawowego do szkoły średniej. Dlatego rodzi się pytanie: jaką dodatkową wartość przedstawia recenzowana publikacja także dla polskiego czytelnika? Przede wszystkim z refleksji zaprezentowanych przez autora wyłania się idea główna: nauczanie religii w szkołach budzi obecnie sprzeciw w wielu środowiskach. Warto też nadmienić, że ów sprzeciw dostrzegany jest również w Polsce szczególnie w środowiskach młodzieżowych.

Ze wstępnych rozważań autora wynika, że bliska jest mu idea pluralizmu inkluzywnego Petera Bergera (Berger 2017), który wydaje się być kluczem do cywilizowanego współistnienia w postsekularnym społeczeństwie (Porcarelli 2022: 11–13). Z tego względu Porcarelli

łączy w swych refleksjach postulowany przez Bergera pluralizm inkluzywny z naukowym spojrzeniem na doświadczenie religijne i możliwość dialogu międzyreligijnego w celu wejścia w tematykę nauczania religii w szkołach. Autor recenzowanej monografii dostrzega, że we włoskim kontekście pojawiają się na płaszczyźnie ideologicznej nigdy nieuśpione napięcia, które doprowadzają do różnych propozycji alternatywnych, poczynając od klasycznego „eliminacjonizmu”, polegającego na tym, iż chce się zastąpić konfesyjne nauczanie religijne nauczaniem niekonfesyjnym typu historyczno-religijnego. W tym kontekście Porcarelli opowiada się bardziej za tym, aby nauczanie religii w szkole utożsamiać przede wszystkim z „budowaniem mostów” pomiędzy wychowankami. Tego typu deklaracja autora znajduje swoje potwierdzenie w samym przebiegu „debaty” i w klimacie, jaki towarzyszy jego refleksji. Tekst autora ma charakter refleksji pedagogicznej na temat nauczania religii w szkołach z odniesieniem do kontekstu kulturowego (wielokulturowego) odczytywanego na nowo w kategoriach „postsekularnych”. Wspomniana refleksja koncentruje się na idei nauczania religii jako dyscypliny strukturalnie „dialogicznej”, która winna uwzględniać implikacje związane z najnowszymi osiągnięciami w teologii dialogu międzyreligijnego. Zdaniem autora jest to wyzwanie bardzo wymagające, aczkolwiek dobrze osadzone w złożonym społeczeństwie wielokulturowym. Dokonując dokładnej analizy obowiązujących obecnie wskazań na poziomie ministerialnym i kościelnym, autor dochodzi do wniosku, że nauczanie religii w szkołach nie może się przyczyniać do „wnoszenia murów” pomiędzy ludźmi, ale winno właśnie zbliżać ludzi (wychowanków), chroniąc ich w ten sposób przed zjawiskiem fundamentalizmu religijnego. Powracająca w kontekście włoskim debata na temat zjawiska migracji i konfliktów między różnymi tradycjami czy religiami zmusza poniekąd autora do merytorycznego pochylenia się nad zagadnieniem nauczania religii, unikając – moim zdaniem – wkraczania w dysputę o nachyleniu ideologicznym.

Wspomniana wyżej idea „dialogiczności” w nauczaniu religii doskonale koreluje z myślą Bogusława Milerskiego, który jednak opowiada się za konfesyjnym charakterem edukacji religijnej i zarazem za realizacją zadań kształcenia międzykulturowego w tym obszarze (Milerski 2009). W tej perspektywie edukacja religijna musi uwzględniać pluralistyczny wymiar życia społecznego, a jednocześnie

wzmacniać tożsamość uczniów i wspomagać kształtowanie poglądów zgodnych z wyznawaną przez nich wiarą. W moim odczuciu w rozważaniach Porcarellego zabrakło jednak głębszego wyjaśnienia rozumienia owej idei „dialogiczności”, co mogłoby uchronić nauczycieli i wychowanków przed niebezpieczeństwem synkretyzmu religijnego.

W kontekście refleksji nad nauczaniem religii w szkole ważne wydaje się być uwzględnianie wielości perspektyw dyscyplinarnych, poczynając od tej socjologicznej (omawianie dynamiki i ewolucji nauczania religii we Włoszech), poprzez polityczną (problem współistnienia różnych kultur i wyznań religijnych), prawną (kwestie wolności wyznania, wolności religijnej, wynikające z powszechnych praw człowieka), aż po kwestie pedagogiczne i dydaktyczne. Obszerność ujęcia (historyczne, pedagogiczne, normatywne) daje czytelnikowi pewność, że podjęte zagadnienia zostały opracowane w sposób interdyscyplinarny, z uwzględnieniem przede wszystkim potrzeb nauczycieli wychowania religijnego.

Wśród ciekawych propozycji przedstawionych w recenzowanej publikacji najbardziej wyrazistą z praktycznego punktu widzenia jest niewątpliwie ta dotycząca ponownego przemyślenia „procedur, mechanizmów” delegowania nauczycieli do nauczania religii w szkole. Moim zdaniem ważną sugestią jest również to, aby w ramach prowadzenia lekcji religii w kontekście wielokulturowym uwzględniać ewentualny wkład specjalistów i przedstawicieli innych religii.

Kulturowa debata na temat nauczania religii w kontekście włoskim, jak również w kontekście polskim, która uwzględnienia perspektywę wielokulturową, pluralistyczną, jest nader aktualna. Z tego też względu lektura ww. monografii może zachęcić czytelników do zapoznania się z aktualnym stanem dyskusji na temat nauczania religii we włoskich szkołach. Może również zachęcić do dyskusji z innymi naukowcami zajmującymi się kwestiami nauczania religii w środowiskach wielokulturowych. Sądząc po liczbie zorganizowanych we Włoszech spotkań i seminariów, których celem było przybliżenie szerszej publiczności treści zawartych w omawianej książce, można mieć nadzieję, że stanie się ona cennym narzędziem dla pedagogów, studentów, nauczycieli religii i wykładowców pracujących w dziedzinie nauk humanistycznych, posiadających szczególne zainteresowania w zakresie nauk religijnych. Prezentowana publikacja z pewnością zachęca do refleksji i może się stać dobrym punktem

wyjścia również dla tych wszystkich, którzy są zainteresowani kształceniem nauczycieli religii i ich permanentną formacją w wymiarze pedagogiczno-dydaktycznym.

Bibliografia

- Berger P. (2017). *I molti altari della modernità. Le religioni al tempo del pluralismo*, Verona: Editrice missionaria italiana.
- Dąbrowski S. (2022). *Polska pedagogika religii w kierunku badań interreligijnych i interkulturowych (zarys problematyki)*, „Karto-Teka Gdańska” 2022, nr 1(10), s. 69–84.
- Milerski B. (2009). *Kształcenie międzykulturowe w szkole z perspektywy pedagogiki religii*. Referat wygłoszony podczas IV Ekumenicznego Forum Katechetycznego, Warszawa, 15–16 maja 2009.
- Porcarelli A. (2022). *Religione a scuola fra ponti e muri. Insegnare religione in un orizzonte multiculturale*, Milano: FrancoAngeli

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Ks. dr hab. Bogdan Stańkowski, prof. UIK
Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
Instytut Pedagogiki
E-mail: bogdan.stankowski@ignatianum.edu.pl